

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.4: 37 ОБ

Караманов О. В.

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕЧІЙ

***Анотація.** У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку університетів у контексті різних концепцій освіти. Акцентовано на важливості побудови особистісно-зорієнтованих систем навчання й виховання студентів на засадах конструктивізму та гуманістичного підходу, що базуються на глобальних загальнолюдських цінностях, розвитку їх пізнавальної активності, здібностей, інтересів і ціннісних орієнтацій. Окреслено перспективи розвитку університету на прикладі моделі інноваційного академічного університету.*

Ключові слова: університет, тенденції розвитку, педагогічні течії, конструктивізм, моделі розвитку.

Karamanov O. V.

IDEA OF A UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF THE UPDATED EDUCATIONAL TRENDS

***Abstract.** The author of the article analyses the contemporary tendencies of the university development in the context of various educational conceptions. He focuses on the importance of the personality-centered systems of students' education on the grounds of constructivism and the humanistic approach based in the global human values, the development of cognitive activity, abilities, interests and value orientations. The paper outlines the perspectives of the university development based on the model of the innovative academic university.*

Keywords: University, tendencies of development, educational trends, constructivism, models of development.

Постановка проблеми. Поширення гуманістичного підходу до розуміння ролі сучасної освіти в житті людини сприяє переосмисленню всього навчально-виховного процесу. Це пов'язано з тим, що гуманістичний підхід базується на глобальних цінностях, обумовлених усвідомленням єдності природи, людини і суспільства, і відповідає умовам інформаційного (постіндустріального) суспільства. Постіндустріальне суспільство стимулює нововведення і зміни навколо знання, породжує нові соціальні структури і відносини на різних етапах навчання особистості. Це повною мірою відноситься і до університетської освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика частково висвітлюється у працях К. Павловського, Н. Панькової, В. Кременя, Д. Белла, П. Скотта, У. Трієра, Ю. Габермаса та ін. авторів.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій розвитку університетів у контексті різних концепцій освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний університет стає професійним, культурним і дослідницьким центром, готуючи висококваліфікованих фахівців, здатних до викладацької та дослідницької діяльності. Цілісність цих завдань сприяє розвитку інтелектуальної атмосфери університету, розширює його "місію", що співвідноситься з класичним поняттям ідеї університету.

На думку дослідників, у сучасних умовах очевидна криза ідентичності університету, – світ швидко змінюється, а університет все менше впливає на ці зміни. Так, М. Гайдеггер, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гассет, А. Арентс, Г. Гадамер та ін. одноголосні в тому, що освіта і наука переживають період "гіпертрофії засобів і атрофії цілей".

У зв'язку з цим університет, як ніколи в своїй історії, постає перед проблемою радикальної відмови від своєї місії, ідей і покликання, а ідея корисності знань поступово перетворюється в ідею корисливості, що суперечить самій суті університету. І це відбувається в результаті відхилення університету від свого призначення і первісної сутності. Нижченаведені цитати більш детально розкривають дану думку:

“Або університет вдасться вберегти шляхом відродження ідеї, або його чекає кінець у функціоналізмі великих шкільних та освітніх закладів для науково-технічних кадрів” (К. Ясперс) [10].

“Інституція здатна функціонувати до тих пір, доки вона наживо втілює характерні для неї ідеї. Як тільки дух виходить з неї – вона застигає як щось абсолютно механічне, як бездушний організм, перетворений на мертву матерію. Розмитість кінцевих практичних результатів дозволяє говорити про кризу університету як ідеї і як інституції” (Ю. Габермас) [2].

“Ще ніколи в історії університетської освіти наукові дослідження не були так конкретно зорієнтовані на кінцевий результат, так добре запрограмовані й фінансовані, і ніколи ще місія й мета університету не були такі прагматично мотивовані й підпорядковані закону раціональної доцільності” (Ж. Дерріда) [3].

Наведені цитати підтверджують, що моделі університету, створені європейською інтелектуальною думкою за останні два століття, не відповідають сучасним вимогам. Наприклад, Гумбольдтівська модель не відповідає інтенсивності встановлення різних контактів, характерною для ХХІ ст.; наполеонівська і англосакська також погано вписуються в сучасний світ із його мінливою динамікою ринку та інтелектуальною мобільністю.

На думку П. Скотта, віце-канцлера Кінгстонського університету (Великобританія), кожна з цих моделей європейської університетської традиції має серйозні недоліки, але жодна з них не сумісна з справжньою масовою освітою, реалізованою у США. Усі ці моделі “заражені елітаризмом, почуттям зарозумілості і винятковості, що не відповідає вимогам “суспільства знань” [8, 52].

ХХ століття поставило виклик звичайному університетові масовим характером вищої освіти – кількість студентів значно зросла, як і кількість науково-педагогічного персоналу. Це призвело до того, що традиційне управління і технології забезпечення якості вже малоефективні.

Кількість центрів виробництва знань у сучасному світі зросла – поряд із університетами та державними науковими інститутами функціонують дослідницькі центри малих і великих компаній, незалежні дослідницькі центри, “банки мізків”, наукові товариства і професійні корпорації, різноманітні соціальні групи, а також міжнародні організації, які надзвичайно ефективні в процесі стандартизації знань. Усі ці формування виробляють так багато знань, що основним викликом стає відбір і полегшення доступу до необхідних даних [7, 174-175].

Так, Дж. Белл приходять до висновку: необхідно синтезувати позитивні моменти різних концепцій освіти, оскільки “неважливо чому вчити, а важливо як”. Тобто вільним може виступати будь-яке знання не тому, що воно більшою мірою орієнтоване на вивчення гуманітарних дисциплін, а тому що воно дає можливість навчати студентів вести самостійний пошук, переосмислити представлену інформацію самостійно [1, 225].

Відповідно до припущень американського футуролога К. Керра великі університетські центри надалі почнуть зростатися і формальні зв'язки викладачів з яким-небудь певним університетом ослабнуть, з'явиться можливість вільного переміщення з одного університетського міста до іншого, з необхідністю будуть розвиватися нові інформаційні технології, що стане можливим при наявності єдиного інформаційного та освітнього простору [Цит. за: 6, 163].

У зв'язку з цим можна відзначити ряд тенденцій, які відображають ідею самовизначення університету, а саме:

- культурно-освітня місія;
- місія підготовки інтелектуальної еліти;
- місія формування особистості;
- місія сприяння соціально-економічному розвитку регіону.

Зазначені тенденції можуть успішно реалізовуватися в концепції *академічного інноваційного університету*, що передбачає необхідність адаптації випускників до особливостей сучасного світу, зокрема розвитку навичок підприємництва.

Концепція *інноваційного академічного університету* представляє складну систему, в якій фундаментальна освіта і дослідницький процес доповнені перспективою трансформації університету в підприємницьку структуру, що випускає висококваліфікованих фахівців, затребуваних на сучасному ринку праці [6, 164].

Ця система передбачає подальшу фундаменталізацію та інформатизацію вищої освіти, створення навчально-науково-виробничих комплексів, індивідуалізацію, гуманізацію і гуманітаризацію, а також екологізацію освіти.

Чимало педагогів і керівників навчальних закладів вважають гуманістичний підхід найбільш сучасною інновацією у педагогічній діяльності, що обумовлено нагальною необхідністю формування в людині яскравих індивідуальних рис, прагматичності поглядів і дій, демократизації життєдіяльності школи. Звідси випливає необхідність побудови особистісно-орієнтованих систем навчання і виховання студентів, серед яких можна виокремити:

- гуманізацію освіти (котра виступає за розвиток творчої особистості);
- результатоцентризм (орієнтований на соціалізацію та інкультурацію особистості);
- студентоцентризм (передбачає суб'єкт-суб'єктний підхід в освіті); якість самої освіти (що створює умови для реалізації компетентнісного підходу);
- інтернаціоналізацію освіти (підтримуючу розвиток єдиного освітнього простору).

У контексті розвитку психолого-педагогічних дисциплін цей підхід обумовлений істотними змінами в розумінні самого змісту і можливостей освіти як широкого соціального явища, що виходить за межі традиційних аспектів викладацької діяльності та педагогічної технології [4, 131].

Переваги особистісно-орієнтованої освіти і виховання у порівнянні з традиційним підходом полягають в організації навчальної діяльності, спрямованої на розвиток пізнавальної активності студента, його здібностей, інтересів і ціннісних орієнтацій. Важливо, щоб викладач при цьому був максимально відвертим і щирим із вихованцями: мав позитивну установку, вмів бачити навколишній світ їхніми очима і вдумливо ставитися до різних ситуацій, адекватно їх аналізуючи і приймаючи виважені рішення. У той же час реалізація цього підходу для студентів передбачає розвиток умінь оцінювати відповідність реалій навчальної діяльності власним пізнавальним потребам, комунікативну взаємодію з однолітками і розкриття власної індивідуальності.

Вважаємо за доцільне виділити наступні аспекти особистісно-орієнтованого підходу:

- по-перше, особистісно-орієнтований підхід створює необхідні умови для постійного вдосконалення навчально-виховного процесу;
- по-друге, він припускає комплексність, що складається з понять, принципів і способів педагогічних дій;
- по-третє, зазначений підхід пов'язаний із прагненнями педагога сприяти розвитку індивідуальності студента шляхом виявлення його особистісних якостей [5, 197].

На нашу думку, істотну допомогу в цьому випадку може надати течія конструктивізму, яка активно використовується у соціології, антропології, когнітивній психології. Головна ідея конструктивізму – створення студентами власного знання на основі попередньо набутого досвіду та засвоєних знань. Як зазначав І. Кант, людина не пасивно відтворює інформацію, вона активно сприймає знання, приєднує його до того, що дізналася раніше, і переробляє, утворюючи нове знання.

Конструктивізм розглядає навчання як активний пізнавальний процес, в якому люди створюють нові ідеї, погляди, базовані на раніше засвоєних знаннях, фактах, поняттях. Студент відбирає й аналізує, висуває гіпотези, приймає рішення, спираючись на власні роздуми і власне бачення проблеми. У центрі його пізнавальних інтересів знаходиться проблема, що вимагає певної розумової діяльності для свого вирішення. Відповідно до цього студент у змозі виходити “за межі” отриманої інформації, конструюючи нове знання.

Роль педагога-конструктивіста полягає у тому, щоб допомагати студентам, стимулювати їх до самостійних роздумів, відкриттів, нових поглядів на явище чи предмет, який вони вивчають. Таким чином, викладач і студент стають співучасниками цього процесу на основі активного діалогу, а зміст кожного навчального предмета стає своєрідним опорним пунктом для розвитку, однак не обмежується ним. Студент відкриває для себе нове знання завдяки активізації пізнавальної діяльності.

Як бачимо, конструктивізм дуже близький до особистісно-зорієнтованого підходу; можна сказати, що він по-своєму відображає його ідеологію. Як відбувається при цьому засвоєння навчального матеріалу?

Воно відбувається у відповідності з наступним принципом: нова інформація пропонується студентам лише в загальних рисах, системно, як цілісна концепція чи теорія, без надмірної деталізації. У процесі активного діалогу студенти, стимульовані викладачем, намагаються з'ясувати для себе деякі її положення. Увесь діалог із ними проводиться на основі постановки певних проблемних завдань, пов'язаних з реальними життєвими ситуаціями. Шляхом аналізу таких ситуацій, власного досвіду і знань студенти прагнуть

активізувати власні роздуми, відшукуючи нову інформацію, нові факти, саме таким чином “відкриваючи для себе” нове знання.

Аналізуючи структуру навчально-виховного процесу, побудовану на принципах конструктивізму, виділимо такі основні моменти:

- навчання – активний процес, в якому студент використовує власний досвід і минулі знання для осмислення нового знання;
- інтелектуальна і розумова праця на основі власних роздумів, аналізу та інтерпретації отриманої інформації є основою конструювання нового знання;
- безпосередній вплив на процес пізнання й обмін інформацією має мова, якою викладач спілкується зі студентами;
- спілкування у процесі навчання на основі принципів конструктивізму набагато ефективніше, ніж самостійна робота студента з джерелом інформації;
- організація пізнавальної діяльності передбачає повернення до тих самих ідей та понять для розгляду їх із різних поглядів та переосмислення;
- надання ключової ролі мотивації навчання, що не тільки спонукає студентів до пізнавальної діяльності, а й передбачає розуміння її мети та способів досягнення [5, 199-200].

Реалізація основних принципів конструктивістського підходу передбачає кардинальну зміну ролі викладача у навчально-виховному процесі, який повинен усвідомити студента як повноправного суб’єкта навчально-виховного процесу й орієнтуватися на його індивідуальність. Відповідно до даних положень викладач повинен:

- підтримувати у студентів бажання генерувати нові ідеї, надавати їм можливість своїми питаннями самостійно спрямовувати хід заняття;
- заохочувати співпрацю і конструктивну взаємодію вихованців для співробітництва, створення й викладу власної інформації у результаті їх пізнавальної діяльності;
- спонукати студентів висловлювати самостійні припущення про причини або наслідки певної події, факту, явища, підкреслюючи важливість їх діяльності для життя;
- створювати на занятті атмосферу зацікавленості, шляхом дискусії, зосереджувати увагу на проблемних питаннях, що потребують роздумів;
- надавати право студентам висловлювати власне ставлення до нової теми навчального заняття перед її поясненням;
- стимулювати самостійність та ініціативність студентів у формулюванні власної точки зору на основі аналізу різних джерел інформації.

Так, конструктивізм, – нову філософію навчання, – можна визначити як інноваційну методику, що вимагає від студентів самостійної розумової праці, аналізу та конструювання нового знання на основі попереднього досвіду. Конструктивізм наголошує на активній інтерпретації реальних об’єктів, явищ і створенні власного розуміння цінності пізнавальної діяльності.

Для ефективного просування університету “згідно з вимогами” необхідно, з одного боку, як і раніше, розвивати у студентів критичне творче мислення, ініціативність, прагнення до освіти; з іншого, – підготувати критичну масу молодих людей, які завтра стануть носіями не тільки нових ідей, а й перспективних практичних рішень на користь суспільства.

Адже у навчальному процесі потрібно не тільки реалізувати функцію творчого засвоєння базових знань студентом, але поряд з тим усе більше значення приділяти іншій функції – навчити дитину навчатися, самостійно здобувати інформацію, оволодівати знаннями, виробити навички цього, зацікавленість у цьому і навчити використовувати знання, отримані всіма шляхами, у своїй практичній діяльності – і в професійній, і в громадській, і в побуті.

Можливі перспективи розвитку університету можуть реально представитися на прикладі моделі *інноваційного академічного університету*. Це являє собою складну систему, де навчання базується на ідеях конструктивізму, а фундаментальна освіта і дослідницький процес доповнюються перспективою трансформації університету в підприємницьку структуру, що випускає висококваліфікованих фахівців, потрібних на ринку праці. Саме тому університет повинен включатися у життя суспільства, реагувати на виклики сучасності й пропонувати своє академічне вирішення найбільш актуальних проблем науки і освіти, демократії, економіки, культури і духовності.

Отже, у сучасному суспільстві відбувається становлення університету, що об'єднує різні функції: автономію, свободу організації навчального процесу, плюралізм моделей освіти. Такі моделі повинні передбачати дух конкуренції, підготовку та адаптацію особистісно-зорієнтованих курсів, проблемний характер освіти, що перетворює процес навчання на спільну творчість викладача і студента.

На думку швейцарського вченого У. Трієра, суспільство знань в епоху інформаційних технологій може бути зведене до чотирьох простих тверджень:

- набуття і застосування знань – найважливіший фактор у нашому новому суспільстві, що має тенденцію до постійного розвитку і змін;
- в основу таких знань повинно бути покладене співробітництво людей, що репрезентують різні соціальні групи;
- суспільство знань повинно базуватися на створенні суспільства, що навчається;
- усі рівні навчання повинні бути спрямовані на підвищення його ефективності (за допомогою нових форм організації навчання, чимало з яких одержать комп'ютерне забезпечення) [9, 17].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Учені справедливо відзначають, що несподівані відкриття в XXI столітті будуть зроблені не завдяки розвитку науки і техніки, а завдяки тому, що по-новому розглядатиметься саме поняття “людина”. Саме тому в сучасних умовах у країнах Заходу все більше значення одержують професії, які не мають відповідної матеріальної компенсації. Відтак, життєвий шлях людини поступово включає у себе різні професії й заняття, усуває тенденцію до вузької спеціалізації у межах тієї чи іншої професії. Отже, *динамічному суспільству має відповідати безперервна динамічна освіта*, – таке гасло можна визначити для нової епохи. Дана проблематика є, на наш погляд, перспективною і потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. – Москва: Academia, 1999. – 783 с.
2. Габермас Ю. Идея университета – навчальні процеси // Идея университета: Антология / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 187-210.
3. Деррида Ж. Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників // Идея университета: Антология / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 237-265.
4. Караманов О. В. Головні тенденції розвитку освіти постіндустриального суспільства // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць. – Вип. XXXVI / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – С. 129-133.
5. Караманов О. В. Філософія конструктивізму і особистісно-зорієнтований підхід у педагогічній діяльності // Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського (Зб. наук. праць). – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2007. – № 5-6. – С. 196-200.
6. Панькова Н. М. Идея университета в современной образовательной парадигме // Известия Томского политехнического университета. – 2007. – Т. 311. – № 7. – С. 163-165.
7. Павловський К. Трансформації вищої освіти в XXI столітті: польський погляд. – Київ: Навчально-методичний центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. – 230 с.
8. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа: (Реф.) // Alma mater (Вестн. высш. шк.). – 2001. – № 11. – С. 46-52.
9. Триер У. Развитие образования в будущем: окно в неизвестность // Интеграция образования. – 2003. – № 1. – С. 12-18.
10. Ясперс К. Идея университета (урибок) // Идея университета: Антология / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002. – С.111-165.
11. Кремень В. Розвиток освіти України в контексті загально цивілізаційних змін. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 44 с.